

Om idrott, kropp, diskurser och nationell identitet

Vilken verklighet är det vi studerar i massmedias konstruktioner av verkligheten?

Johnny Wijk

Historiska institutionen, Stockholms universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/articles/wijk/wijk090225.html
(ISSN 1652–7224), 2009–02–25

Copyright © Johnny Wijk 2009. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Idrottsvetenskapliga disputationer är viktiga milstolpar på vägen mot ständigt fördjupade insikter om sport – detta svårfångade men ofta förgivettagna fenomen, som så totalt dominerar utbudet av fritidssysselsättning för gammal och ung, man och kvinna, oberoende av klass, utbildningsnivå och sexuella preferenser, oavsett land och världsdel. Kunskapsutveckling är som att lägga ett pussel med ett oändligt antal bitar, ett pussel som aldrig blir färdigt men där man hela tiden tror sig förstå hur den slutgiltiga bilden ska komma att se ut – tills man plötsligt hittar en ny bit under bordet som vänder upp och ned på ens föreställning, eller kanske bara bångar till den lite, och så får man börja om, inte nödvändigtvis från början, men med en delvis annan förförståelse och, viktigast av allt, ett öppet sinne. En riktigt bra avhandling är den som ifrågasätter invanda perspektiv och ställer etablerade sanningar på huvudet. Sådana avhandlingar är numera sällsynta, oavsett ämne. Inom sportens kunskapsområde handlar det faktiskt mest om att på grundval av i bästa fall nya empiriska data bekräfta och/eller nyansera redan vunna insikter.

Det finns emellertid en annan typ av kunskapsutveckling, som handlar om hur vi tittar på verkligheten, och hur vi tolkar redan kända fakta, hur vi förstår underliggande strukturer i tanke- och handlingsmönster. Utveckling av teori och metod är knappast en dominerande ådra i idrottsvetenskaplig forskning. De teorier och metoder som kommer till användning är i allmänhet synnerligen traditionella, inlånade från diverse moderdiscipliner till de olika idrottsliga bindestrecksvetenskaperna. Så när ett relativt nytt och kontroversiellt teoretiskt förhållningssätt och åtföljande analysmetod appliceras på ett idrottshistoriskt material så är det högeligen intressant. Den 24 januari disputerade Helena Tolvhed vid Lunds universitet på avhandlingen *Nationen på spel: Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972* (h:ström). Som vi tidigare konstaterat gav själva disputationsakten inga ledtrådar till avhandlingens betydelse, och vi satte oss före att relativt snabbt publicera en fördjupad recension av boken. Uppdraget gick till Johnny Wijk, och hans grundliga och kritiska läsart har gett upphov till en lika grundlig och delvis kritisk, delvis mycket uppskattande recension – den opposition som det huttrande auditoriet på disputationen hade förtjänat att få ta del av.

I en nyligen framlagd avhandling inom ämnet historia vid Lunds universitet har Helena Tolvhed – knuten till idrottsvetenskap vid Malmö högskola – presenterat en undersökning av fem svenska veckotidningars publiceringar av både text och bild runt de olympiska spelen åren 1948-1972. Som titeln på avhandlingen antyder är fokus för Tolvheds intresse att studera samspelet mellan kropp och nation och utifrån det analysera olika typer av identitetsskapande symboler när det gäller formandet av en nationell självbild. Målsättningen är således att inte bara konstatera att en nationell identitet uttrycks utan även hur och med vilket innehåll denna nationella självbild konstrueras.

Det ska omedelbart sägas att detta är en i hög grad teoretiskt och metodiskt avancerad avhandling där en analytisk ram och ett abstrakt språkbruk är ständigt närvarande i framställningen. Det är knappast en läsning för en bredare allmänt idrottshistoriskt intresserad publik – vilket sannolikt inte på något sätt varit avsikten heller – utan det handlar som Tolvhed själv påpekar i inledningen om en studie som har ett *”teoriutvecklande syfte och utgör ett inlägg i diskussionen om intersektionalitet som teoretiskt förhållningssätt”* (s 17). I de teoretiska och metodiska utgångspunkterna utgör Michel Foucault och hans konstruktivistiska syn på mänsklig identitet som en ständig process av skapande och omskapande en grundpelare. Det handlar i stor utsträckning om diskursanalyser där tolkandet av och hur människor positioneras i olika sociala sammanhang är en central fråga. Idrottens arena ses i detta sammanhang just som en arena i samhället där iscensättandet av de diskursiva sociala mönstren och maktordningen definieras, kategoriseras och begripliggörs relativt synligt i den vardagliga praktiken kring tävlingsidrotten. I princip skulle det dock lika gärna kunna vara en annan arena inom populärkulturen – till exempel film-, musik- eller underhållningsbranschen – som studerades i syfte att klarlägga de identitetsskapande mönster och maktförhållanden som Tolvhed vill blottlägga.

Undersökningens innehåll

Det är alltså idrottens mest spektakulära scen – de olympiska spelen – som utgör studieobjektet, och innan jag återkommer till reflektioner kring de teoretiska och metodiska resonemangen i avhandlingen ska här ett försök till sammanfattning av de konkreta empiriska undersökningarna göras. Det övergripande syftet i studien beskrivs som att analysera vilka egenskaper de kroppar som agerar som nationens representerar tillskrivs och hur nationen gestaltas genom kroppar. Studiens källmaterial utgörs i huvudsak av fem veckotidningar – *Bildjournalen*, *Idun*, *Veckojournalen*, *Se* och *Veckorevyn*. Av dessa var det framförallt tidningen *Se* som mer konsekvent bevakade de större idrottsevenemangen och är den tidning som bidragit med det klart största materialet i undersökning. De övriga tidningarna följde idrottens värld mer sporadiskt och i samband med olympiska spel koncentrerades intresset mest på att skildra och kommentera idrottsutövarnas förberedelser inför de kommande tävlingarna och även fokusera på idrottsstjärnornas liv vid sidan av idrottsutövandet. Det faktum att tidningen *Se* i huvudsak hade en manlig målgrupp – och inom undersökningens tidsram utvecklades alltmer till en utpräglad modern herrtidning – balanseras av att de övriga veckotidningarna främst hade en kvinnlig målgrupp. Tolvhed studerar både text- och bildmaterial och lägger för historiker ovanligt stort fokus på de publicerade bildernas kom-

position, budskap och innehåll vilket tillför studien en extra dimension. Tidningsmaterialet analyseras utifrån tre övergripande perspektiv som också utgör grunden för dispositionen av tre empiriska kapitel. Det första behandlar svensk maskulinitet, det andra fokuserar på hur kvinnlighet och kvinnokroppar reproduceras och utmanas i tidningsmaterialet och den tredje delundersökningen handlar om hur det svenska och svenskhet formuleras i relation till övriga världen.

Delundersökning 1

Den första delundersökningen presenteras under rubriken ”*Nation och maskulinitet mellan kontinuitet och förändring*”, och inriktas på att undersöka sambandet mellan formandet av en svensk identitet och beskrivningen av det manliga. Tolvhed tar avstamp i tidigare forskning som menar att det efter andra världskriget handlade om uppbyggandet av nya nationella identiteter och att för svensk del knöts konstruktionen till det nya välfärdssamhällets normer och ideal. En ny ”folkhemsideitet” skapades där historiska nationella faktorer spelade mindre roll och där det var det nationella folkhemsprojektets framtidsvisioner och målsättningar som fick bilda ram – tillsammans med neutraliteten – för den nya svenska självbilden och identiteten. I sportens värld fanns dock ett visst historiskt minne på så sätt att inför olympiska spel återuppväcktes gärna tidigare framgångar i idrottshistorien med förhoppningar om att segrar och bragder skulle upprepas. Tolvhed konstaterar att det runt idrotten med stor självklarhet talas om ”vi” och ”oss” när det gäller nationell identifikation med de idrottsutövare som representerar Sverige, och att atleternas kroppar och deras idrottsliga prestationer på så sätt inte bara är ett uttryck för den egna förmågan utan symboliserar och förkroppsligar också den nationella självbilden. Tolvhed menar att den nationella identiteten samstämmer med bilden av de traditionellt svenska maskulina egenskaperna.

Framgångsrika idrottare som skidåkaren Sixten Jernberg, kanotisten Gert Fredriksson och skridskoåkaren Sigge Eriksson personifierade det lugna, starka, tidlösa – skogshuggartypen – och deras sätt att leva och deras stabila familjeliv med trygga hemmaarbetande hustrur vid sin sida granskades och uppmärksammades i en anda av ideal svenskhet och folkhemsideyll. Manligheten kopplades även samman med enkelhet i stil och leverne, en nordisk livsstil, i kontrast till den lyx och det feminiserade förfall som ansågs råda på kontinenten. Tolvhed menar att särskilt skidåkarna tydligt personifierade det nordiska manlighetsidealet, och hon visar detta i en belysande närstudie av skillnaden i två reportage i *Vecko-revyn* år 1960 som skildrade längdskidåkarna Sixten Jernbergs respektive Sonja Edström-Ruthströms uppladdning inför stundande vinter-OS i Squaw Valley. I dessa två reportage spelas hela den underliggande maktordningen – diskursen – upp vad gäller beskrivningarna av förväntade manliga respektive kvinnliga egenskaper och förhållningssätt. Bägge ansågs ha medaljchans. Men medan Sixten Jernberg beskrevs med uttryck som stenhårt tränande med många och långa plågsamma timmars skidåkning i djupsnö i skogarna dokumenterat med bilder, berättades om Sonja att hon vid sidan av arbetet hemma i köket låg i hårdträning inför OS och tar pauser för sina träningspass på runt en timme varje dag. När hon inte hinner ut och åka tränas benstyrketräning inomhus i just köket. Bilderna på Sonja gällde främst inomhusbilder i hemmiljö. Sixten hade givetvis full uppbackning med all markservice av sin hustru och hemmet beskrevs som en nödvändig viloplats mellan träningspassen; för Sonja var det alltså snarare tvärtom.

En viss förändring vad gäller mansnormer och ideal kan dock skönjas en bit in på 1960-talet då tidningen *Se* började dras med i den populärkulturella utvecklingen inom herrtidningsgenren – inte minst under påverkan från den amerikanska herrtidningen *Playboys* framgångar – där en ny form av maskulinitet börjar framtona. Det nya lämnade den gamle kollektiva trygga folkhemssvensken bakom sig och istället i högre grad intresserade sig för individuella internationella idrottsstjärnor som alltmer exponerades som flärdfulla, välklädda, festande sexsymboler omgivna av vackra kvinnor, ”playboymaskulinitet”. Nu var det inte så många svenska idrottsmän som tydligt förknippades med denna nya manlighetsroll redan på 1960-talet, men i någon mån började manlighetsidealen ändå att förskjutas och även den svenska populärpressen började fokusera på idrottsmännens påstådda jakt på fester, kvinnor och statusprylar, där emellanåt en och annan svensk också figurerade i utkanten.

Delundersökning 2

Den andra delundersökningen återges under rubriken ”*Feminitetens konfigurationer, tematiker och utmaningar*”, och kretsar främst kring hur de kvinnliga tävlingsidrottarnas egenskaper framställs – ofta i kontrast till den maskulina idealtypen – och hur detta förhåller sig till och utmanar den nationella självbilden. I undersökningen framkommer en bild av idrottskvinnan som kan beskrivas som ett tydligt särartstänkande. Kvinnornas idrottande beskrevs i en kontext där kvinnor i första hand stod för det goda hälsotänkandet, friskvård, mjukhet, elegans och sundhet. Det var också i estetiska och traditionellt ”kvinnliga” idrottsgrenar som gymnastik, simhopp och konstakning som tävlandet ansågs kunna kombineras med ett feminint uttryckssätt. Under hela undersökningsperioden finns en klar diskurs som i reportage och inte minst i bilderna betonar skönhet, grace, smidighet etc. Det är ingen tvekan om att det på kvinnliga tävlingsidrottare vid sidan av idrottsutövandet ställdes krav på vackert utseende, behagfulla kroppar och feminina rörelsemönster. Exempelen kan göras många. Runt varje stort idrottsmästerskap levererade skribenterna – företrädesvis manliga – i ohämmade beskrivningar och bedömningar av de kvinnliga idrottarnas yttre företräden efter en förhållandevis snäv bedömningsgrund för vad som ansågs snyggt, feminint och attraktivt. Vid varje OS fanns i tidningsvärlden också en inofficiell ”tävling” i vilka kvinnor som ansågs läckrast och det korades ofta tävlingarnas ”skönhetsdrottningar”. Ett typiskt exempel kan hämtas från gymnastiktävlingarna i Melbourne 1956 där det svenska laget tog silver och tävlingen beskrevs som en ”*strid i skönhet*”. Och Sveriges guldlag i gymnastik för damer 1952 i Helsingfors beskrevs i *Se* som de ”*gulliga godingarna*” med bilder på de åtta damerna leende poserande i en stilfull formation.

Beskrivningarna av de svenska idrottskvinnorna innehöll en konsekvent linje där det nordiskt blonda, blåögda och mjuka ständigt framhölls. Vid sidan av utseendefixeringen profilerades även de svenska kvinnornas feminina egenskaper. Parallellt med idrottsutövandet betonades att deras privata liv levde upp till bilden av den goda kvinnan där ansvar för familj eller pojkvänner ofta fanns högt på de idrottande kvinnornas agenda. Tävlandet och tränandet beskrevs överhuvudtaget inte som en primär uppgift ens för dessa internationella elitidrottande kvinnor, trots att tidsperioden innehåller framgångsrika stjärnor som simmerskan Jane Cederqvist, skidåkarna Toini Gustafsson-Rönnlund och Barbro Martinsson. Några helhjärtade hundra procentiga satsningar med fullt fokus inför idrottsuppgiften beskrevs inte i reportagen, utan istället betonades det lekfulla, närmast hobbymässiga

hälsobringande idrottandet i väntan på de riktiga kvinnliga uppgifterna med familjebildning som förutsågs snart ligga runt hörnet. Inte heller att göra bra resultat eller helst vinna tycktes framstå som något viktigt mål i sig utan beskrivningarna handlade mer om känslor för själva deltagandet. Här var det givetvis stor skillnad jämfört med beskrivningarna av de samtida manliga toppatleterna eller hur kvinnliga professionella elitidrottande kvinnor uppfattas idag.

Tolvhed menar att de feminina idealen runt idrottskvinnorna dominerar under hela undersökningsperioden och något tydligt förändringsmönster framkommer inte. Möjligtvis kan skönjas en liten förändring åt ett mer jämställt tänkande det allra sista undersökningsåret 1972, då tidningen *Se* med sin manliga framtoning och manliga målgrupp började mer tydligt även tala om medaljchanser för de svenska kvinnorna och inte bara kora de snyggaste representanterna utan även de ”tuffaste” av kvinnligt kön. Nu fanns fler artiklar som tog upp kvinnors prestationer, dock med en förundrad ton om att de trots sin spädhet kunde utföra kraftfulla fysiska insatser. Utförsåkande kvinnor beskrevs beundrande för att de utan att blinka kastade sig utför på skidor i nästan lodräta branter. Och när längdskidåkerskan Eva Olsson lyftes fram för sin fysiska uthållighet så var det återigen det förundrade perspektivet som slog igenom, hon framställdes som en späd prinsessvarelse som log ljuvt och vackert före tävlingarna – men i spåret var det en prinsessa i blåställ med valkar i nävarna som inte gick att stoppa i sin framfart i spåret. Likaså beskrevs med bild hur de två svenska skidkvinnorna Meeri Bodelid och Barbro Tano med ett tag om var sitt ben lyfte upp Sven-Åke Lundbäck i skyn för att fira hans segerlopp på 15 km, med en bildtext som hyllade starka kvinnoarmar. Uppenbarligen var en förändring i synen på idrottskvinnorna på gång och hade undersökningen tidsmässigt sträckts ut till idag hade en närmast revolutionerande omsvängning i detta tema kunnat studeras – ett faktum som jag strax ska återkomma till.

Delundersökning 3

Den tredje och sista delundersökningen bär rubriken ”*Det svenska i världen*”, och kretsar kring temat att urskilja hur den svenska identiteten byggdes upp i kontrast till övriga nationers identiteter. Tolvhed beskriver det som att en nationell identitet inte existerar som en isolerad ö, utan förutsätter att den kan speglas mot andra nationella identiteter – en nation måste iscensättas som en nation bland andra nationer. Här byter Tolvhed spår i sin undersökning, de två första delundersökningarna hade i huvudsak ett genusperspektiv i fokus men nu handlar det om hur det typiskt svenska framtolkas i reportagen, skrivierna och bilderna om andra länders idrottare, deras utseende och egenskaper. Det blir ett resonemang om hur konstruktionen vi-de utformades i populärpressen, och analysen bygger på tänkandet att det svenska definierades utifrån allt det som vi inte är, det vill säga det främmande utmålades som konstigt och avvikande och stod därmed i kontrast till allt det välkända och bekanta som utgjorde grundpelarna i den svenska identiteten. Tolvhed menar att det på så sätt utvecklades en ”etnisk diskurs” bland invånarna i ett land, där enheten nationen är en delmängd av alla nationer, vilket medför att internationalism inte är en motsats till det nationella utan tvärtom en förutsättning. I Sveriges fall hävdar Tolvhed blev just internationalism – viljan att vara en del av världen – en viktig beståndsdel i den svenska nationella identiteten

Vid stora idrottstävlingar som olympiska spel sätts en stor del av massmedias fokus på det faktum att världen samlas för att mötas och umgås i vänskapliga tävlingar. Här ges

under några koncentrerade veckor en utmärkt chans att se representanter från nästan alla världens hörn, och går vi tillbaka till undersökningens årtionde var givetvis inte kunskapen om andra kulturers vanor och uttrycksmönster lika stor som i dagens TV-medierade och Internetbaserade informationsflöde från jordens alla hörn dygnet runt. Skriverierna från OS-arrangemangen på 1950- och 1960-talen kom därför i hög grad att bestå av nyfikna, förvånade och ibland raljanta beskrivningar av andra nationers idrottare, deras utseende och deras beteende på arenorna och i OS-byn. Entusiasmen i beskrivningarna var stor och särskilt de utomeuropeiska ländernas deltagare och ledare uppfattades ofta som exotiska, spännande och annorlunda. I kontrasten mot det främmande – det Andra – bekräftades och förstärktes den svenska identiteten vad gällde bland annat etnicitet och ras. Inte sällan handlade skildringarna om stora blonda svenska idrottare i tävlan mot småväxta ”gulingar” eller muskulösa svarta. Tolvhed menar att inte bara utseendet utan även en skillnad i själva idrottsutförandet ingick i rastänkandets diskurs, på så sätt att den västerländska vita rasen presterade utifrån mer intränade och taktiska mönster medan till exempel den svarta rasen hade fler mer primitivt talangfulla och fysiska begåvningar och presterade idrott mer naturligt och ofta även oberäkneligt. De svarta idrottarnas allt större framgångar fascinerade men oroade samtidigt, det talades inte sällan om att den vita rasen höll på att förlora sitt försprång och att det i vissa idrottsgrenar utmålades ”vita hopp” som skulle se till att ordningen blev återställd. Då gällde det alltså inte nationell ära utan en renodlad raskamp i idrottslig form.

Ett särskilt perspektiv i den avslutande undersökningsdelen handlar om den politiska retoriken mellan väst-öst och hur detta även påverkade synen på de idrottande kropparna. Från västlig horisont började östidrottarna även rent kroppsligen att representera de socialistiska idealen med en utpräglad maskinmässighet som reducerade det individuella till förmån för det kollektiva. Östidrottarna ansågs inte längre tävla för nationer utan för det politiska systemet och snart tolkades även de västliga nationernas framgångar också som segrar för demokratin i kampen mot det totalitära. En speciell motbild gällde östländernas kvinnor som starkt skiljde sig från de kvinnoideal som fanns i väst. De ”kommunistiska kvinnokropparna” uppvisade muskelkraft och kroppshyddor mycket långt från västdemokratiernas feminina ideal och i den svenska populärpressen var detta en återkommande källa till ett tydligt avståndstagande i både bilder och kommentarer.

Avhandlingens teoretiska infallsvinklar – Foucault och dekonstruktion

Som klargjordes inledningsvis präglas Tolvheds avhandling av ett metodiskt, teoretiskt och analytiskt utvecklat angreppssätt. I min sammanfattning ovan av undersökningarnas innehåll och resultat skalade jag medvetet bort de teoretiska resonemangen och försökte renodla studiens empiriska resultat. I avhandlingen är dock det teoretiska och analytiska tänkandet tätt sammanfogade med de empiriska observationerna vilket innebär en utmanande men svårläst text. Tolvhed har uppenbarligen funderat mycket över hur verkligheten hänger ihop och huruvida det överhuvudtaget finns någon verklighet att studera och var denna verklighet i så fall kan avläsas. I Foucaults anda kan ju det mesta sägas vara kon-

struktioner i betraktarens öga – oavsett om det är samtida journalister som tolkar och aktivt konstruerar verkligheten, eller en sentida forskare som ska försöka tolka hur konstruktionerna egentligen gick till. Och är det då inte bara forskarens egen anakronistiska tolkning av den i media konstruerade verkligheten som till slut beskrivs?

Ja, allt detta kan man verkligen försjunka i via Foucaults filosofiska tankevärld om konstruerad verklighet och underliggande diskursiva maktmönster, där ingen sanning finns utom i analysen av texternas utsagor, och det är lätt att förstå att Tolvhed har fascinerats av detta intressanta teoretiska och filosofiska tänkande. Men det väcker också vissa generella funderingar om i vilken mån denna genre går på tvärs med historievetenskapens gamla trygga källkritiska kärna om att använda olika analytiska metoder i syfte att komma verkligheten eller ”sanningen” så nära som möjligt utifrån den uppställda frågan eller problemställningen. Och att det provisoriska svaret, hypotesen, gäller tills en ny analys övertygande falsifierat tidigare slutsats och en ny bättre hypotes ställs upp. Är detta en förlegad syn inom historieämnet, går utvecklingen mot att vi alltmer studerar hur konstruktioner av verkligheten gått till istället? Och är det själva ”texterna” och textanalysen som är den egentliga verklighet som vi ska studera? Det kanske är fånigt att ställa dessa frågor men jag vet att många doktorander just nu grubblar över den här typen av perspektiv, och i detta ämne kan Tolvheds avhandling ge upphov till intressanta principiella diskussioner.

Tolvhed säger själv i inledningen att hon avser att undersöka den ”*textuella konstruktionen*” av OS-evenemangen och arbeta med begrepp som ”gestaltning” och ”iscensättning”, och markerar att hon *inte* är intresserad av om något är korrekt återgivet eller inte, alltså i vilken mån om det är en sann bild som kan observeras. Inte heller vill hon undersöka sportjournalistiken som genre eller olika skribenters åsikter. Allt detta är logiska avgränsningar med tanke på den uppställda frågeställningen. Det är istället meningsskapande, diskurser, normer och ideal hon vill åt. Tolvhed uttrycker att ”*Diskursanalysens huvuduppgift blir därmed att via analys av diskurser förklara och förstå historiska identiteter och erfarenheter, snarare än att utgå från dem som historiska faktum och färdiga kategorier som ’bara finns där’, redo att användas.*” (s 47) Nej, diskurser finns inte färdigförpackade att studera, utan måste klarläggas via textanalyser som avslöjar maktförhållanden och meningsskapande, så långt är det någorlunda begripligt. Men jag är även nyfiken på nästa steg. Vad gör man av resultatet av en diskursanalys? På ett generellt plan kan man väl resa frågan om man i dylika undersökningar åtminstone inte bör försöka värdera vilken räckvidd resultat har, vilken grad av generalitet det kan handla om. Det handlar ju också om att efterföljande forskare ska kunna bygga vidare på resultaten eller eventuellt motbevisa för att kunskaps-tillväxtens process ska kunna fortgå. Jag vill hävda att studien av veckopressens iscensättning av OS-evenemang under en viss tidsperiod är en verklighet i sig, att de resultat som nås kan mätas mot resultat i andra källmaterial – till exempel dagstidningarnas – och därmed kan veckopressens gestaltning jämföras och bedömas i vilken grad den är allmängiltig för – i det här aktuella fallet – hela populärpressen, eller alternativt hela idrottspressen, eller i vilken grad den avviker från andra observationer. Även en framanalyserad diskurs bör alltså kunna utsättas för kritisk granskning – eventuellt med falsifieringsresonemang – och om den klarar detta så stärks rimligen diskursanalysens värde.

Jag saknar den här typen av resonemang i Tolvheds avhandling. Tolvhed skriver visserligen att en utgångspunkt är att ”*populärpressen som ett kommersiellt material ligger nära den samtida läsekretsens föreställningsvärld och därmed utgör en god källa till vardagens*

kulturella normer och gränsdragningar, samt att medier upprättar förståelseramar och läsargemenskaper som ordnar läsare i relation till varandra.” (s 304) Och vidare att det är textens ”världsbild” som undersöks. Men menas då att det inte kan finnas parallella diskurser som konstrueras i andra typer av tidningsmaterial, eller i andra delar av populärpressen? Är det diskursanalysens själva huvudpoäng att en rekonstruerad diskurs är generellt allmängiltig vid en viss tidpunkt inom ett visst sammanhang oavsett vilket material som studeras? Här blir åtminstone jag osäker på hur sammanhangen ska förstås och jag tycker inte att jag får så mycket hjälp av Tolvhed i just dessa frågor. Resultaten från studien hänger i mina ögon lite i luften och svävar – och Tolvhed antyder själv att det är själva undersökningsmetoden och det analytiska angreppssättets genomförande som är huvudpoängen, vilket också bekräftas av slutsammanfattningen. Jag är dock mer intresserad av resultatet vad gäller idrottens identitetsskapande och hur det kan jämföras med tidigare kunskap. Jag skulle åtminstone vilja hävda att det är fullt tänkbart att en parallell jämförande studie av till exempel dagstidningar mycket väl kan ge en delvis annan bild av hur den svenska identiteten har byggts runt nämnda OS-evenemang.

Tolvhed kunde givetvis inte själv ha gjort allt i denna studie, men hon kunde åtminstone öppnat för resonemang kring hur allmängiltiga hennes observationer utifrån veckopressen kan anses vara. Populärpressen inriktade sig ju på sina särskilda målgrupper, Tolvhed har i boken själv till exempel lyft fram skillnaden i de veckotidningar som har en manlig respektive kvinnlig målgrupp, och det är väl inte osannolikt att de ville ha en tillrättalagd bild av livet runt idrottarna som skulle passa den egna läsekretsens tänkta drömmar, normer och värderingar. Det är fullt möjligt att dagstidningarnas idrottskribenter konstruerade nationell identitet på ett annat sätt, för de läsare som var mest intresserade av själva idrottsresultaten. Det är därmed inte säkert att veckopressens diskurs är sann utanför just veckopressen och för en begränsad skara aktuella skribenter. Min egen erfarenhet av just sportskribenter i de svenska dagstidningarna under de aktuella årtiondena är att de utgör en speciell sort av journalister – nästan bara manliga – som umgicks med varandra och skapade en viss form av grabbig jargong som tydligt avspeglar sig i deras skrivelser i till exempel synen på kvinnliga idrottare, men denna ”diskurs” som de skapar skulle jag inte våga påstå är fullt giltig hos till exempel ledar- och kulturskribenterna på samma tidning eller för den genomsnittliga tidningsläsaren. Och det finns enskilda idrottskribenter som redan på 1940-talet – till exempel i samband med europamästerskapet i friidrott i Oslo direkt efter kriget år 1946 som jag just undersökt i en specialstudie – som i viss mån problematiserade det faktum att de svenska friidrottsmännen hade stora medaljframgångar medan de svenska friidrottskvinnorna låg långt efter i resultat jämfört med många andra länders kvinnor, inte minst Sovjetunionens. Här beundrades de utländska idrottskvinnornas idrottsliga skicklighet och utvecklade teknik. Och dessa ”avvikande” skribenter anklagade svenska idrottsledningen för att man inte satsat på träningsläger och internationell tävlingsrutin också för svenska kvinnorna så att dessa bättre kunde konkurrera om medaljerna. Alltså fanns tidigt mer idrottsligt inriktade skribenter som var intresserade av svenska idrottsframgångar oavsett om det var kvinnor eller män som utförde prestationerna. Dessa skribenter var visserligen i minoritet – majoriteten av de manliga idrottskribenterna hade absolut störst fokus på männens idrottande och kvinnornas ”skönhet”, men blotta förekomsten av en annan linje vittnar ändå om att det kan finnas parallella diskurser. Och i sammanhanget kan nämnas att det faktiskt fanns en kvinnlig idrottare på 1940-talet – Anna Larsson, Nora-Anna kallad

– som satte världsrekord på 800 meter och var mycket hyllad och beundrad i dagspressen under flera år för sina idrottsprestationer och i någon mån framställdes som kvinnlig nationell förebild på helsidor i idrottspressen, vilket är något helt annat än den bild av de idrottande kvinnorna som framkommer i Tolvheds studie via veckopressen. Så vilken räckvidd har en viss observerad diskurs?

Mitt resonemang är inte avsett att förringa Tolvheds studie på något sätt, den talar för sig utifrån sitt källmaterial. Min invändning är mer av principiell natur. En gissning är att vi närmaste åren kommer att se många studier som använder sig av metoder där det handlar om diskursanalyser, dekonstruktioner och intersektionalitetsperspektiv kring olika samhällsföreteelser och resultaten från dessa måste i hög grad kunna var öppna för resonemang om räckvidd och generalitet. I mina ögon tappar annars sådana studier i angelägenhetsgrad.

Intersektionalitet som utgångspunkt och den språkliga svårighetsgraden

Begreppet intersektionalitet har under senaste tioårsperioden växt fram som ett analytiskt förhållningssätt inom framförallt genusforskningen. Tolvhed använder i sin avhandling detta begrepp som en utgångspunkt för sin metodiska analys. Hon tolkar begreppet som ett synsätt där olika sociala positioner betraktas som sammanflätade, det handlar inte om att kön, sexualitet, ras, etnicitet, klass, ålder, generation adderas till varandra utan det är i skärningspunkten av sociala kategorier som den intersektionalitetsinriktade analysen sker. Tolvhed deklarerar klart att hennes studie har ett teoriutvecklande syfte och är ett inlägg i diskussionen om intersektionalitet som teoretiskt förhållningssätt, och hon betonar vikten av att detta perspektiv nu omsätts i konkreta och fruktbara empiriska studier. Tolvhed menar att hennes studie erbjuder goda möjligheter att teoretiskt utforska maktordningens sammanflätning och samspel i förhållande till föränderliga historiska kontexter. Och det är kanske just här som avhandlingen har sin starkaste sida, det konsekventa och målmedvetna genomförandet av den uppställda undersökningsmodellen och det genomgående analytiska förhållningssättet. Framtiden får utvisa i vilken mån avhandlingen ger avtryck som metodisk och teoretisk förebild i sin forskningsgenre, det är svårt att bedöma i nuläget. Tolvhed tar i alla fall med läsaren på en spännande analytisk och begreppsrik resa som är intressant men inte alltid så lätt att följa. Boken ger ett utmanande ”tuggmotstånd” och vissa passager måste läsas om flera gånger för att man ska kunna tränga igenom. Ibland räcker det inte ändå. Man kan fundera på om det inte går att uttrycka sig något mer begripligt även om tankegångarna är avancerade. Det är naturligtvis så att olika forskningsgenrer skapar sina speciella begrepp och sitt speciella språkbruk, och så är det även i detta fall. För den som inte är väl införstådd i genren kan det dock bli lite kryptiskt. Låt mig ta några exempel för att illustrera passager som åtminstone jag tycker är besvärliga. I inledningen beskriver Tolvhed sitt syfte och sin metod och förklarar att:

Med kropp och nation som intersektionella analytiska nav undersöker jag maktordningars samspel och sammanflätning som en del av denna historiska kontext, och frilägger de identitetspositioner som tillgänglig- och naturliggörs. Dessa subjektspo-

sitioner är, menar jag, historiskt specifika, och deras utformning vittnar också om de (tänkbara) positioner som inte möjliggörs. (s 17)

Och mitt i en delundersökning om hur svensk identitet formeras via beskrivningar av exotiska deltagares utseende och beteende från andra länder sammanfattar Tolvhed:

Det är olikheten som förutsätts intressera en svensk publik och därmed etableras subjektpositioner varigenom kulturella 'egenheter' betraktas. Denna sorts representationer homogeniserar grupper samtidigt som skillnader mellan dessa naturliggörs. I nästa avsnitt undersöks hur iscensättningen av harmoni genom komplementär syn på olikhet genomkorsas av diskurser som etablerar en rasifierad skillnad och vittnar om vithetens betydelse för 'vi'-ets konfiguration. (s 239)

Och sista exemplet är från slutsammanfattningen där Tolvhed berättar om vad det intersektionella perspektivet har betytt för studien:

Analysen har visat hur samspelet mellan diskursiva maktordningar – nation, kön, sexualitet, 'ras'/etnicitet, klass och ålder/generation – strukturerar representationernas normerande konfigurationer. Genom de textuella och visuella tekniker som jag benämnt *kontrastering*, *kompensering*, *harmonisering*, *sammanlänkning* och *dikotomisering* har textens betydelsebildning frilagts genom uppmärksammandet av vad som länkas till eller avskiljs från vad och vilka relationer som etableras mellan olika meningsbärande tecken i texten. (s 305)

Jag påstår inte att det obegripligt på något sätt, men vill ändå enkelt peka på problemet när en text väl mycket förutsätter god förtrogenhet med specifika begrepp, definitioner och språkbruk inom en avgränsad forskningsgenre, utan närmare förklaringar. Vilken begriplighet kan man kräva av en avhandlingstext i historia? Jag har ingen bestämd uppfattning i ärendet, men kan tycka att det är värt att diskutera och anser nog att Tolvhed här och var är rätt nära att tangera något slags gräns i alla fall.

Slutord: metodutveckling och ny kunskap om idrottshistorien

Att idrotten i modern tid har en identitetsskapande roll, det kan gälla lokalt eller nationellt, är ett intressant och viktigt tema inom den idrottshistoriska forskningen. I den internationella idrottshistoriska forskningen är idrott och nationell identitet ett väl utvecklat forskningsfält, det finns gott om dylika studier – inte minst i den brittisk-amerikanska forskningen. Likaså finns ett antal studier som uppmärksammar det massmediala spektaklet och de nationella uttrycksformerna och identitetsskapandet runt de största idrottsevenemangen, till exempel olympiska spelen och världsmästerskapen i fotboll. För svensk del är området mindre utforskat, det finns ett par större studier och ett antal artiklar och uppsatser, men det är uppenbart att här finns mycket kvar att göra – särskilt när det gäller andra halvan av 1900-talet fram till idag, och Tolvheds studie pekar ut intressanta infallsvinklar som dels

ger oss viss ny kunskap om idrottens identitetsskapande, dels lägger grunden för fortsatt forskning inom detta område.

Så som Tolvhed själv uttrycker det har hennes syfte lika mycket handlat om att i konkret form försöka bidra till metod- och analysutveckling inom intersektionalitetsforskningen, och här fungerar idrotten mer som en lämplig arena – bland flera möjliga inom det populärhistoriska fältet – och den idrottshistoriska utvecklingen i sig är i den meningen underordnad. Detta är ett tydligt och medvetet val som Tolvhed gör och studiens tidsavgränsning har säkerligen ingen betydelse för testandet av metod och analys. Men sett ur ett idrottshistoriskt perspektiv vill jag hävda att studien hade vunnit rejält på att utsträckas i tid fram till våra dagar. Istället för att undersöka varje OS under 25 år hade ett alternativt upplägg med att undersöka vartannat OS täckt in hela 1900-talet utan att källmaterialets omfång hade utökats. Min poäng är att Tolvhed då hade fått med stora förändringar i den internationella synen på idrottande kvinnor som professionella yrkesutövare och ibland även framträdande nationella symboler – mycket långt ifrån den diskurs som Tolvhed kan observera fram till början av 1970-talet. För svensk del har det svängt så radikalt att under det senaste decenniet har de idrottsutövare som allra mest figurerat som nationella symboler och kroppsliga förebilder för nationell identitet varit kvinnor. Vidare kan påstås att diskursen kring manliga idrottssymboler och kroppar har genomgått en tydlig utveckling mot feminisering, det är inte längre starka maskulina kroppar som självklart står i fokus – de stora internationella massmediala manliga förebilderna representeras istället delvis av ett nytt manlighetsideal, som mycket tydligt har demonstrerats i lättklädda modellbilder av till exempel fotbollsspelarna David Beckham och Fredrik Ljungberg. De manliga respektive kvinnliga uttrycksätten korsar idag varandra i nya mönster, och detsamma vill jag påstå har hänt med de etniska perspektiven – i idrottsvärlden finns idag många exempel där de kroppsliga förebilderna har olika hudfärg och olika etniska bakgrunder, även i sporter som historiskt sett varit förbehållna vita västerlänningar.

Med de analytiska perspektiv som Tolvhed använder i sin studie av de idrottsliga kropparna och tolkningarna runt dem – särskilt kön och etnicitet – hade förändringsperspektiven blivit helt annorlunda om undersökningen tidsmässigt närmade sig våra dagar. Tolvheds tidsperiod innehåller mest kontinuitet i de studerade diskurserna, vilket givetvis är ett gott resultat i sig, och självfallet kan Tolvhed i sin nästa studie istället följa idrottshistorien framåt och då få med flera av de förändringsperspektiv som jag här antydde. Med den tidsavgränsning som avhandlingen nu haft framkommer dessvärre inte så mycket direkt ny information om identitetsskapande runt idrotten – den övergripande bilden var väl känd, till exempel skillnaden i synen på de idrottande männen respektive kvinnorna som är det dominerande temat i studien. Däremot bekräftar och fördjupar givetvis Tolvheds studie och ger fler och tydligare exempel än tidigare undersökningar.

Tolvheds avhandling är en utmaning att läsa. Som framgått av min recension är det spännande att följa med in i diskursernas förlovade land och dessutom försöka få till en del alternativa tolkningar. Jag har lyft fram en del invändningar främst gällande just veckopressen som källmaterial och räckvidden i de diskurser som där framtolkats. Utan tvekan har Tolvhed ett utvecklat metodiskt och analytiskt sinne och kommer säkerligen att återkomma med nya spännande undersökningar med utmanande teoretiska resonemang. Avhandlingen är som sagt en utmaning och varje gång jag har tagit fram boken för omläsning av vissa

passager har jag upptäckt nya intresseväckande formuleringar som kräver djup eftertanke – och detta är i mina ögon ett mycket gott betyg.